

GÜNCEL GELİŞMELER IŞIĞINDA KUDÜS'ÜN STATÜSÜ MESELESİ

Deniz BARAN

Giriş

Üç semavi dinin mensuplarına ve nice örgütlü politik güce asırlar boyunca ev sahipliği yapan Kudüs'ün farklı topluluklar nezdinde sahip olduğu özel, hatta mukaddes konumu, bu şehri aynı zamanda tarih boyunca sürececek kontrol mücadelelerinin odağına oturtmuştur.

Kudüs'e dair günümüzdeki mücadelenin başlangıç noktası ise 19. ve 20. yüzyıllarda bu şehre -ve genel olarak Kudüs'ün bir parçası olduğu Filistin'e- yaşanan sistematik Yahudi göçleridir. Göç eden Yahudi topluluklarının İkinci Dünya Savaşı'nın ardından bu toprakların otantik yerleşimcileri olan yüz binlerce Filistinliyi yerlerinden edecek şekilde bir Yahudi Devleti kuracak siyasi örgütlenme seviyesine ulaşması ile bir dizi politik, askeri ve insani kriz ortaya çıkmıştır. Bu kriz 21. yüzyıla girilirken hâlâ çözülememiş, hatta daha bölgesel ve küresel aktörlerin dâhil olmasıyla çok daha karmaşık bir hâl almıştır.

İsrail'in bir işgalci güç ve Filistin halkının da bu işgalin mağduru olarak konumlandığı bu mesele, aynı zamanda, uluslararası hukuk çerçevesinde devletlerarasındaki saldırgan eylemlerin ve istilanın kesin olarak uluslararası toplumun konsensüsü ile yasaklandığı bir döneme denk gelmiştir. Dolayısıyla, İsrail'in işgalci bir politik örgütlenme olarak ortaya çıkması hem Filistinli sivil halka hem bu halk içerisinde örgütlenen direnişçilere hem de kendisine tepki gösteren komşu devletlere karşı kaba kuvvete başvurması, söz konusu tarihsel süreçte geçerli olan uluslararası hukuk normları ile bağdaşmamaktadır. Bu hukuka aykırı durum, sahada İsrail'in Filistin topraklarındaki mevcudiyetine yahut yayılma politikasına etki edecek fiili gücün oluşmaması sebebiyle normatif düzeyde anlamlı pratikte anlamsız bir durum olarak gözükse de sahip olunan "sert güç" sayesinde her türlü normatif değerini hiçe sayılması ile fiilen elde edilen kazanımların hukuk düzleminde meşrulaştırılmak zorunda olunmadığı da aşikârdır. Aksi takdirde, hukuk kavramının ve dolayısıyla uluslararası hukuk kavramının uluslararası ilişkiler ve politika gibi diğer alanlardan bir farkı kalmayacağı kanaatindeyim.

Bu yazının amacı, İsrail'in vücut bulmasından bu yana Filistin topraklarının kalbi olan Kudüs'te ortaya çıkan fiili durumun, yani Kudüs'ün statüsünün uluslararası hukuk açısından değerlendirilmesidir. Öncelikle, Kudüs'ün Batı ve Doğu olarak ikiye ayrılmasına sebep olan tarihsel sürece genel hatlarıyla değinilecek ve Kudüs'ün statüsünü etkileyen kırılma noktaları

tespit edilecektir. Devamında bu kırılma noktalarının uluslararası hukuk açısından Kudüs'ün statüsünü nasıl etkilediği tartışılacaktır. Sonuç bölümünde ise önceki bölümlerdeki tartışmalar ve tezler ışığında günümüz Kudüs'ün statüsü tartışmalarında vurgulanması gereken noktalara değinilecektir.

Kudüs'ü İkiye Ayıran Tarihsel Süreç

Birinci Dünya Savaşı'nı bitiren barış anlaşmaları, aynı zamanda dağılmış olan Osmanlı İmparatorluğu'nun kontrolü altında olan Arap coğrafyasında ortaya çıkan yeni Arap devletlerinin birçok devlet tarafından tanınması sonucunu doğurmuştur. O dönemin en kapsayıcı uluslararası örgütü olan ve Birleşmiş Milletler'in (BM) de öncüsü sayılan Milletler Cemiyeti Şartı 22. maddesine göre, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, daha önce kendilerini yöneten devletlerin egemenliğine bağlı olmaktan çıkmış ve çağdaş dünyanın güç koşulları altında kendi kendilerini yönetme yeteneğinden henüz yoksun halkların yer aldığı sömürgelerin ve ülkelerin gelişmeleri kutsal bir uygarlık görevidir. Bu görevin yerine getirilmesi için en iyi yöntem, bu halkların korunma vazifesini (vesayetini) kaynakları, görgüleri ya da coğrafya durumları bakımından, bu sorumluluğu yüklenmeye en elverişli bulunan ve bunu kabule razı olan uluslara emanet etmektir. Bu maddenin işaret ettiği sistemin bir diğer adı "manda yönetimi"dir. Yeni doğan Arap devletleri de bağımsızlığını kazanmış ancak "gelişimlerinin sağlanması için himaye edilmesi gereken" devletler olarak görülmüştür. Bu devletler arasında olan Filistin de İngiltere'nin manda yönetimi altına alınmıştır. Bu durum, İkinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasına kadar devam etmiştir.

Bu dönemde, Yahudi toplumu Filistin'de sistematik bir şekilde nüfuslarını ve yerleşim alanlarını arttırmış, bu durum söz konusu genişlemeden etkilenen Filistinliler ile Yahudiler arasında sürekli bir gerilim ortaya çıkarmıştır. Yahudiler ve Filistinli Araplar arasındaki artan gerilim nihayetinde İngiltere'nin Filistin'deki güvenlik kuvvetlerini ciddi tehditler altında bırakacak bir seviyeye getirmiştir. Küresel politika düzleminde yaşanan diğer gelişmelerin etkisiyle, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından İngiltere manda yönetimini sonlandırma kararı almıştır. Bu kararın icrası için ise Kudüs'ün geleceği de dâhil olmak üzere Filistin meselesini o dönem yeni kurulmuş olan Birleşmiş Milletler'in Genel Kurulu'na taşımıştır.

İngiltere'nin Filistin meselesini BM Genel Kurulu'na taşınması ile birlikte kurulan *Ad Hoc* Komite, Filistin'deki mevcut durumu detaylarıyla ortaya koyan bir çalışma yapmış ve raporunu Genel Kurul'a sunmuştur.¹ Genel Kurul da bu raporu esas alarak 29 Kasım 1947 tarihinde toplanarak Filistin'in ve Kudüs'ün statüsünü ele alan 181 sayılı² kararı almıştır.

1947 "Paylaşım Plânı" olarak bilinen 181 sayılı Genel Kurul kararı, Filistin topraklarını Arap ve Yahudi toplulukları arasında bölüştürürken, Kudüs'ü "uluslararasılaştırmıştır." Daha önceki dönemlerde İngiltere ve Fransa arasında 1916 yılında yapılan gizli Sykes-Picot Anlaşması'nda³ ve 1930'lu yıllarda Milletler Cemiyeti nezdinde hazırlanan Peel Komisyonu Raporu'nda⁴ zikredilmiş olan "uluslararasılaşmak"tan kasıt, Kudüs'ün sınırlarının net olarak tanımlanıp şehrin BM'nin Vesayet Konseyi kontrolüne bırakılmasıdır. Kudüs'ün bu kendine özgü statüsü de Latince "ayrı beden" anlamına gelen *corpus seperatum* olarak adlandırılmıştır.⁵ *Corpus seperatum* statüsü uyarınca Kudüs, komşu Arap ve Yahudi devletlerinden ayrı bir yönetime sahip olacak, şehrin dış ve idari işlerini yürütmesi amacıyla şehre bir vali atanacak ve bu valinin kendisine yardımcı olan bir memur-bürokrat kadrosu ihdas edilecek, özerk yerel yönetim birimleri faaliyet gösterecek, yasama ve vergi koyma işlemlerini yapmak üzere bir yasama konseyi kurulacaktır. Ayrıca, Kudüs askeri birliklerden arındırılarak genel tarafsızlığını açıklayacak, sadece iç düzeni sağlayan bir polis teşkilatına müsaade edilecektir. Şehirdeki farklı din mensuplarının ve onların kutsal mekânlarının doğrudan BM güvencesi altında korunması sağlanacak, hem farklı din mensuplarının hem de azınlıkların temel insan haklarına ve özgürlüklerine saygı gösterilecek, ayrımcılık yapılmayacaktır. Bunun dışında, Kudüs yönetimi de kurulacak Arap ve Yahudi devletlerinin oluşturduğu ve gümrük birliği, ortak para birimi ve ortak altyapı ve telekomünikasyon ağı öngören Filistin Ekonomik Birliği'nin bir parçası olacaktır. Tüm bunlarla birlikte, Filistin'deki İngiltere mandası yönetimi de en geç 1 Ağustos 1948'te sona erecektir.

¹ Thor Thors'un raportörlüğünü yaptığı Komite Raporu için bkz.: "Report Of The Ad Hoc Committee On The Palestinian Question", <https://unispal.un.org/DPA/DPR/unispal.nsf/0/CB265C939B5A551F802564B40053D359>

² BM Genel Kurulu 181 sayılı Kararı, 29 Kasım 1947

³ Sykes-Picot Anlaşması, 16 Mayıs 1916, bkz.: http://avalon.law.yale.edu/20th_century/sykes.asp.

⁴ Milletler Cemiyeti Filistin Üzerine Kraliyet Komisyonu (Peel Komisyonu) Raporu (30 Kasım 1937), <https://unispal.un.org/DPA/DPR/unispal.nsf/561c6ee353d740fb8525607d00581829/08e38a718201458b052565700072b358?OpenDocument>.

⁵ 181 sayılı kararın ilgili kısmından, Kudüs'ün sınırlarını ve yeni statüsünü açıklayan paragrafların orijinal versiyonu: "The 1947 Partition Plan envisioned for the corpus separatum was to encompass a greater Jerusalem area, spanning from 'The most eastern of which shaH Abu Dis, Ein Kerem to the West, Bethlehem to the South and Shu'fat to the North, and to comprise a special international regime administered by the Trusteeship Council on behalf of the UN (see Partition Plan map reproduced above). The Trusteeship Council was to elaborate, and approve, a detailed Statute of the City, setting forth the detailed substance for the corpus separatum's governance."

Ancak 181 sayılı Genel Kurul kararı hiçbir zaman gerçek anlamda uygulamaya geçememiştir. Raporun yayımlanmasından sonraki yıl içerisinde, bir Yahudi devleti olarak İsrail'in kurulmasını ve kararda öngörüldüğü üzere Filistin devletinin otantik sakinlerinin elinden alınarak paylaşılmasını reddeden komşu Arap devletleri, gelişmelere yoğun tepki göstermiştir. Bu tepkiler ile gerilimin tırmanması neticesinde 1948 Arap-İsrail Savaşı olarak anılacak savaş patlak vermiştir. İsrail'in galibiyetiyle neticelenen bu savaş sahadaki olguları köklü bir biçimde değiştirmiştir. Genel Kurul'un sahadaki değişiklikler sonrasında daha güncel bir çözüm getirmek adına 1949 yılının sonunda 181 sayılı kararını biraz değiştirerek aldığı 303 sayılı karar⁶ ise sahadaki yeni dinamiklerin kabullenebileceği bir çerçeveye ortaya koyamamıştır. Zira 1948 Savaşı'nı takiben Filistin toprakları, yeni kurulmuş olan Yahudi devleti İsrail ve bir Arap devleti olan Ürdün tarafından işgal edilmiştir. Sırasıyla 181 ve 303 sayılı kararlar uyarınca, Kudüs'ten sorumlu olması gereken Vesayet Konseyi bu işgaller sebebiyle fiili olarak yönetim işlevini yerine getiremeyecek duruma gelmiştir. Bu durumu Genel Kurul'a taşısa da Genel Kurul'da yapılan müzakereler herhangi bir sonuç vermemiştir. Sahada etkili olan tek gelişme, 3 Nisan 1949'da yapılan İsrail-Ürdün Ateşkes Anlaşması olmuş ve bu anlaşma neticesinde Kudüs'ün ikiye bölündüğü bir pratik tahkim edilmiştir. Bu ateşkes ile birlikte İsrail, Batı Kudüs'ü de kapsayacak şekilde Filistin topraklarının yüzde 80'ini fiili kontrolü altına almıştır.

Savaşı takip eden on yıllarda İsrail, Batı Kudüs üzerindeki fiili kontrolünü sağlamlaştırmış ve şehirdeki Arap nüfusun büyük ölçüde yerlerinden edilmesi ve/veya göçe zorlanmasıyla şehrin demografisi ciddi bir şekilde İsrail tebaası lehine değiştirilmiştir.

Kudüs'ün batısının 1948 Savaşı sonrasında İsrail tarafından işgal edilmesine paralel olarak Eski Kudüs olarak anılan doğu kısmı da Ürdün kuvvetlerince işgal edilmiştir. Hatta 1953 yılında İsrail'in Dışişleri Bakanlığını Batı Kudüs'e taşımasına karşılık vermek amacıyla Doğu Kudüs, Ürdün'ün ikinci başkenti ilân edilmiştir. Bazı Arap devletleri de bu ilânın ardından Doğu Kudüs'te dış temsilcilikler açmışlardır.⁷ Bunu takiben sonraki yıllarda Ürdün Kralı'nın Kudüs'ün koruyucusu olduğuna dair bir resmi statü de oluşturulmuştur.

Doğu Kudüs'te süren 19 yıllık Ürdün hâkimiyetinin sonunu getiren ise 1967 yılında İsrail ile Ürdün, Mısır ve Suriye arasında 1950'li yılların ortasından beri süregelen gerginliğin neticesinde yaşanan 1967 Arap-İsrail Savaşı olmuştur. 1948'deki savaşın ardından bu savaştan da galip çıkan İsrail, Doğu Kudüs de dâhil olmak üzere Batı Şeria bölgesini işgal etmiştir. Bu işgalin ardından İsrail parlamentosu, İsrail'in Kudüs'teki belediye sınırlarını Doğu Ku-

⁶ Detayları için bkz.: BM Genel Kurulu 303 sayılı Kararı, 9 Aralık 1947

⁷ Mısır 1954'te, Suudi Arabistan 1955'te ve Irak 1956'da açmıştır.

düs'ü de kapsayacak şekilde genişletmesini bildiren bir yasa çıkarmış ve daha önce Batı Kudüs'te olduğu gibi burada da hızlı bir şekilde fiili kontrol pekiştirilmiştir.⁸

Filistin cephesi ve bölgedeki Arap devletleri ise İsrail'in Kudüs'teki işgallerini hiçbir zaman tanımamıştır. Tarihi olarak daha sonraki dönemde Filistin'deki direnişi örgütleyen ve Filistin halkının uluslararası toplum nezdindeki temsilcisi hâline gelen Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ), 1988 yılında bağımsız Filistin devletinin kuruluşunu ilân ederken başkent olarak Kudüs'ü göstermiştir. Filistin Yasama Konseyi'nin Ekim 2002'de kabul ettiği "Başkent Yasası"na göre Kudüs, Filistin'in başkentidir ve Kudüs'te Filistinlilerin egemenliğini ortadan kaldıran herhangi bir eylem geçersiz sayılmaktadır.⁹ Bir sonraki bölümde bu gelişmelerin hukuki incelemesini yaparken detaylarıyla değineceğim üzere, uluslararası toplum da İsrail'in Kudüs işgalini genel olarak onaylamamış, bilakis BM'nin en yetkili organı Güvenlik Konseyi başta olmak üzere birçok uluslararası örgüt ve yetkili organları mükerrer bir şekilde İsrail'in işgalci eylemlerini kınamıştır. Bilhassa Doğu Kudüs'ün işgal altındaki topraklar olarak nitelenişi bugüne kadar devam eden bir tutum olmuştur.

Tarihsel süreç içerisindeki önemli noktalardan biri ise 1993 yılında, İsrail ve Filistin temsilcilerinin gerçekleştirdiği bir dizi müzakerenin ardından ilân edilen Oslo İlkeler Deklarasyonu'dur. Hem İsrail'in hem de Filistin'in on yıllar boyunca süren tarihi tutumunda kayda değer değişikliklerin gözlemlendiği bu süreçte, Filistinliler geçici hükümet kurulmasına dair müzakerelerde Kudüs'ü masaya taşımamak, İsrail de 1996 yılında başlaması plânlanan başka müzakerelerde Kudüs'ün statüsünü tartışmaya kabul etmek yönünde taviz vermiştir.¹⁰ Ancak bu Deklarasyonda ortaya konulan çerçevenin asla uygulamaya geçmemesi ve 1996 yılında yapılması plânlanan müzakerelerden sonuç alınamaması sebebiyle Oslo İlkeler Deklarasyonu'nun herhangi bir geçerliliği olduğunu söylemek güçtür.

Uluslararası Hukuk Perspektifinden Kudüs'ün Statüsünün Tartışılması

Yukarıdaki tarihsel kırılma noktaları esas alınarak aşama aşama değerlendirme yapılacak olursa, Filistin'in manda yönetimi altına girmesinden başlamak uygun olacaktır. Manda yönetimini öngören vesayet sistemi, Milletler Cemiyeti Şartı 22.maddede yer almaktadır. Bu madde uyarınca, tarif edilen ölçütlere uyan halkların üzerinde bulunduğu ülkeler, başka devletlerin bir parçası olmayıp o devletlerce belli bir amaca matuf bir tür koruma altına alınabile-

⁸ Law and Administration Ord,nance (Amendment No. II) Law, Laws of the State of Israel, vol. 21, p. 75 (1907)

⁹ Bkz.: Ruth Lapidoth, "Jerusalem" in OPIL Encyclopedia entries, paragraf 56

¹⁰ Deklarasyon m.4 ve 5 (3) ile Deklarayon'a dair Üzerinde Anlaşılmış Müzakere Notları

cektir. Yani, söz konusu ülkelerin ayrı birer siyasi birim (entity) oldukları teyit edilmekte, özünde egemen birer devlet olma hâllerine bir hâlel gelmemektedir.¹¹ Manda yönetimi altına alınmaları bu devletlerin fiili egemenliklerini kâğıt üstünde “belli bir süre” sınırlasa da mandater devletlere egemenliğin tamamen aktarılması gibi bir sonuç doğurmamaktadır.¹² Böylelikle, Birinci Dünya Savaşı’nın ardından manda yönetimi altına alınan Filistin, Suriye, Ürdün, Irak ve Suriye bu beş Arap devleti de Osmanlı İmparatorluğu’nun dağılışı ile birlikte bağımsızlığına kavuşmuş, egemen devletler olarak kabul edilecektir. Filistin halkının Osmanlı İmparatorluğu’nun dağılan topraklarından bir kısmında, yine o dönem öne çıkan bir uluslararası hukuk prensibi olan halkların kendi geleceğini tayin hakkı (*the right of self-determination*) uyarınca egemen bir halef devlet hâline gelmesi söz konusudur.

İngiltere’nin Filistin meselesini BM Genel Kurulu’na taşımasından sonra alınan Filistin’in paylaşımı ve Kudüs’ün uluslararasılaştırılması kararı, yani meşhur 181 sayılı karar ise uluslararası hukuk doktrininde çeşitli tartışmalara sebep olmuştur. Kudüs’ün uluslararası hukuktaki statüsü üzerine çalışan önemli isimlerden Cattan’a göre, Kudüs’ün uluslararasılaştırılması suretiyle şehrin yönetiminin BM adına Vesayet Konseyi’ne verilmesi, egemenliği Vesayet Konseyi’ne geçirmemektedir. Zira bir toprağın üzerinde idari yetkilere sahip olmakla o toprak üzerinde egemenlik sahibi olmak farklı durumlardır. Nitekim 181 sayılı kararda, Vesayet Konseyi’ne sadece idari yetkiler verilmiş; yasama, yargı, vergilendirme gibi bir devletin temel egemenlik işlevleri yerel halktan müteşekkil yapılara bırakılmıştır.¹³ Nitekim İsrail işgali sonrasındaki yıllarda bir direniş hareketi olarak Filistinlilerin meşru temsilcisi konumuna yükselen Filistin Kurtuluş Örgütü’nün (FKÖ) tezi¹⁴ de bu esaslara dayanmaktadır. Ancak şehrin egemenliğinin yeni uluslararası statüyle birlikte Vesayet Konseyi’ne geçtiğini savunanlar da mevcuttur.¹⁵

Öte yandan, Filistin halkının kendi geleceğini tayin hakkı da Filistin ve dolayısıyla Kudüs üzerinde Filistinlilerin egemenliğini sürdürmesi hususunda meşru ve güçlü bir tez olarak 181 sayılı karar sonrasında da geçerliliğini sürdürmektedir. BM Genel Kurulu da 2649,¹⁶

¹¹ Bkz. Erlich, "La Naissance et la reconnaissance des etats," Recueil de La Haye (1926), XIII (III), 450; H

¹² Earl of Birkenhead, **International Law**, 6. ed., s. 99.; ayrıca Stoyanovksy’e göre, manda yönetimi yerel halkı egemenlik hakkında mahrum bırakmamakta, sadece geçici süre bu egemenliğin pratiğe dökülmesinden mahrum bırakmaktadır, bkz.: Stoyanovsky, **La Theorie generale des mandats internationaux**, Les Presses Universitaires, 1925, s. 83.

¹³ Cattan, s.7

¹⁴ FKÖ’nün yayımladığı Filistin Bağımsızlık Deklarasyonu’nda bu tezler işlenmektedir.

¹⁵ Antonio Cassese, "Legal Considerations on the International Status of Jerusalem," Palestine Year Book of International Law, vol. 3

¹⁶ BM Genel Kurul 2649 sayılı kararı, 30 Kasım 1970

2672/C¹⁷ ve 3236¹⁸ sayılı kararlarında Filistin halkının kendi geleceğini tayin hakkına sahip olduğu vurgulamıştır.

Yukarıda referans yaptığımız Cattan, 181 sayılı kararın hiçbir zaman uygulamamaya geçmemiş olmasının bu kararı hükümsüz kıldığı yönündeki çıkarımları da kabul etmemektedir. 181 sayılı kararın Kudüs'te kimin egemenlik sahibi olduğu meselesine nasıl etki yaptığı tartışması bir kenara bırakılırsa, 181 sayılı kararın geçerli olarak hükmünü sürdürdüğü hususunu uluslararası toplumun pratiği de teyit etmektedir. Genel Kurul'un ve Güvenlik Konseyi'nin daha sonraki on yıllar boyunca aldığı İsrail'in işgalini kınayan ve İsrail'i Kudüs'te işgalci gören kararında, 181 sayılı ve devamındaki 303 sayılı¹⁹ kararlarda ortaya konan Kudüs'ün uluslararasılaşmış statüsüne referans yapılmaktadır. Ayrıca, BM organlarının yanı sıra birçok devlet de normatif olarak hâlâ 181 sayılı vb. kararları esas almakta ve Kudüs'ün uluslararası bir statüye sahip olduğunu kabul etmekte, dolayısıyla İsrail'in –ve kimi zaman Ürdün'ün- Kudüs'teki varlığını sadece de facto olarak tanımaktadırlar.

181 sayılı karara dair bir diğer tez ise bu kararın bir Genel Kurul kararı olması itibariyle bağlayıcı olmadığıdır. İsrail'in resmi tezi bu şekildedir.²⁰ Esasında, Genel Kurul kararları bağlayıcı değildir²¹ ancak daha sonraları alınan birçok Güvenlik Konseyi kararında -ki bu kararlar BM üyesi tüm devletler için bağlayıcıdır- 181 sayılı kararın muhtevası yinelenmiştir.

181 sayılı kararın ardından yaşanan bir diğer önemli kırılma noktası ise 1948 Savaşı'dır. Zira İsrail'in galibiyetle çıktığı bu savaşın ardından Kudüs'ün batı yakasını işgal etmesi söz konusudur. İsrail'in bu işgal için öne sürdüğü gerekçe meşru müdafaa hakkını kullandığı olmuştur. Ancak hiçbir Arap kuvveti saldırıya geçmeden ve hatta resmi olarak İngiltere'nin manda yönetimi sona ermeden önce işgalin gerçekleşmiş olması İsrail'in bu gerekçesinin ne kadar geçerli olabileceği sorusunu gündeme getirmektedir. İsrail'in meşru müdafaa iddiasını kabul edilebilir kılacak olgulardan ziyade aksi olgular ağır basmaktadır. Örneğin, İsrail'in resmen kuruluşunun ilân edilmesinden önce faaliyet gösteren ve daha sonra İsrail'in silahlı kuvvetlerinin temelini oluşturacak Irgun ve Haganah gibi silahlı militan gruplarının Batı Kudüs'te Arap nüfusa –ve zaman zaman İngiltere manda yönetimi yetkililerine- yönelik gerçekleştirdiği terör saldırılarının Batı Kudüs'teki Arap nüfusun korkutulması ve yerlerinden edil-

¹⁷ BM Genel Kurul 2672/C sayılı kararı, 8 Aralık 1970

¹⁸ BM Genel Kurul 3236 sayılı kararı, 22 Kasım 1974

¹⁹ BM Genel Kurulu 303 sayılı kararı, 9 Aralık 1949

²⁰ The Status of Jerusalem- 14 Mart 1999- <http://www.mfa.gov.il/mfa/mfa-archive/1999/pages/the%20status%20of%20jerusalem.aspx>

²¹ BM Şartı m.11

mesi ajandası dâhilinde yapıldığını net şekilde ortaya koyan kanıtlar söz konusudur. Bizzat bu örgütlerin lider kadrolarında bulunan ve İsrail kurulduktan sonra başbakanlık da yapan Menahem Begin²² ve David Ben-Gurion²³ gibi kişilerin beyanları bu husustaki en önemli kanıtlardır.

Dolayısıyla, İsrail'in Batı Kudüs'ü işgali uluslararası hukuk açısından meşru bir zemine oturmamaktadır. 181 sayılı kararla birlikte oluşan hukuki statükonun -Filistin halkının Kudüs'te egemenlik hakkını sürdürdüğü yahut şehrin egemenliğinin Vesayet Konseyi'ne aktarıldığı yorumlarından hangisi yapılırsa yapılsın- bu işgalle beraber değişmesi söz konusu değildir. Ancak eski Uluslararası Adalet Divanı Yargıcı Hersch Lauterpacht²⁴ gibi İsrail'in İngiltere'nin manda yönetimini sona erdirmeye kararında ortaya çıkan hukuki düzlemde egemenlik boşluğunu doldurduğu ve Batı Kudüs üzerinde meşru bir egemenlik tesis ettiği tezini savunanlar da söz konusu olmuştur.

Günümüzde ise Batı Kudüs'teki işgal uluslararası toplumun gündeminden düşmüş gözükmektedir. Hatta son dönemlerde ABD'nin Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak tanıyıp İsrail Büyükelçiliği'ni Tel Aviv'den Kudüs'e taşıması²⁵ yahut Rusya'nın olası bir barış anlaşması çerçevesinde Batı Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak görebileceğine dair açıklamaları²⁶ uluslararası toplum nezdinde Batı Kudüs'teki İsrail egemenliğinin tanınması yönünde ciddi sinyaller olarak görülebilir. Ancak uluslararası toplumdaki yaygın pratikte de uluslararası hukuk doktrininde de böyle bir yönelimin henüz oluşmadığını söylemek mümkündür. Örneğin, gücü itibarıyla uluslararası toplumun önemli bir aktörü olan Avrupa Birliği (AB) hâlâ 181 sayılı kararda öngörülen *corpus seperatum* yanlısı tavrını sürdürmektedir.

Dördüncü kırılma noktası olarak tespit edebileceğimiz olay ise 1967 Savaşı'dır. Evvelâ, henüz savaş patlak vermeden İsrail kuvvetlerinin yaptığı saldırıların dahi BM Güvenlik Konseyi'nin 228 sayılı kararı²⁷ ile kınandığı ve bu saldırıların acilen durdurulmasının istendiği

²² “11-13 Aralık (1947) arasında üç gün boyunca, (Irgun) isyancıların merkezlerine ve onların hücum üslerine saldırdı. Kudüs'e tekrar tekrar saldırı düzenledik.” Menahem Begin, **The Revolt** s. 337-38

²³ “Ben-Gurion, 7 Şubat'teki bir konuşmasında, ‘Kudüs, Romalılar zamanında yaşadığı yıkımdan bu yana, hiçbir zaman şimdiki kadar Yahudi olmamıştır. Şehrin Batı kısmındaki birçok Arap yerleşiminde artık kimse bir tane bile Arap görmüyor. Bunun değişeceğini zannetmiyorum.’ demiştir.”, Tom Segev, 1949: The First Israelis, s. 25

²⁴ Bkz.: Elihu Lauterpacht, Jerusalem and the Holy Places

²⁵ “US Presidential Document 9683: Recognizing Jerusalem as the Capital of the State of Israel and Relocating the United States Embassy to Israel to Jerusalem,” 6 Aralık 2017, <https://www.gpo.gov/fdsys/pkg/FR-2017-12-11/pdf/2017-26832.pdf#page=1>

²⁶ “Dışişleri Bakanlığının Pakistan-İsrail barış anlaşmasına yönelik beyanati”, 6 Nisan 2017, http://www.mid.ru/en/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/2717182

²⁷ BM Güvenlik Konseyi 228 sayılı kararı, 25 Kasım 1966

önemle not düşülmelidir. Savaş patlak verdikten sonra ise BM Güvenlik Konseyi nezdinde Mısır ve İsrail karşılıklı olarak ilk saldırıyı diğer tarafın yaptığı suçlanmasında bulunmuştur.²⁸ Ancak sonrasında, İsrail Başbakanı Levi Eshkol, ilk saldırıyı İsrail'in yaptığıı itiraf etmiş²⁹ ama bunun Mısır'dan gelmesi çok yakın bir saldırı tehlikesine karşı meşru müdafaa olarak nitelemiştir. Ayrıca, o dönem İsrail kuvvetlerine komutanlık eden ve daha sonraki yıllarda İsrail'de başbakanlık da yapan Itzhak Rabin, 1967 yılında gerilimin tırmandığı dönemde Mısır'ın İsrail sınırına yolladığı iki bölüğün İsrail'e karşı bir operasyon yapma gücünü haiz olmayacağını bildiklerini söyleyerek³⁰ esasında İsrail'in meşru müdafaaaya başvurduğu tezini bir nevi çürütmüştür.

Öte yandan, İsrail, Mısır'a yapılan saldırıya karşı müttefikini korumak amacıyla İsrail'e misilleme saldırısında bulunan Ürdün birliklerinin de üzerine yürümüş ve Batı Şeria ile birlikte Doğu Kudüs'ün kontrolünü tamamen ele almıştır. Ürdün'ün saldırı altındaki Mısır'a yardım amaçlı İsrail birliklerine saldırması, BM Şartı'nın 51.maddesinde belirtilen kolektif meşru müdafaa kapsamına girmekte ve uluslararası hukuka uygunluk göstermektedir..

Tablo göstermektedir ki Mısır'a ilk saldırıyı yapan ve dolayısıyla meşru müdafaaaya başvuramayacak olan taraf İsrail'dir. Bu sebeple meşru müdafaa iddiası hukuki anlamda geçersiz olup İsrail'in 1967 Savaşı'ndaki tüm eylemleri ve işgalleri (Doğu Kudüs dahil olmak üzere) uluslararası hukuka aykırıdır.

Nitekim İsrail'in Doğu Kudüs'ü işgali, tüm uluslararası toplum tarafından sert bir tepkiyle karşılanmıştır. Birçok devletin yayımladığı kınamaların yanı sıra BM Genel Kurulu ive-di bir şekilde, 4 ve 14 Temmuz 1967 tarihlerinde –önemle belirtmek gerekir ki konsensüs hâlinde- İsrail'in işgalinin geçersiz olduğunu ve Kudüs'ün statüsünün değiştirilmesine yönelik her hamlenin geri alınması gerektiğini belirten iki karar almıştır.³¹ Kararları bağlayıcı olan Güvenlik Konseyi de aynı yılın Kasım ayında aldığı 242 sayılı kararla³² ve 1968 yılında aldığı 252 sayılı kararla³³ Genel Kurul ile aynı yaklaşımı sergilemiştir. Hatta doğrudan Kudüs'ün statüsü hakkında çıkarılmış olan 452 sayılı,³⁴ 465 sayılı³⁵ ve 476 sayılı³⁶ Güvenlik Konseyi

²⁸ BM Güvenlik Konseyi Resmi Kayıtları, 22. Yıl, 1347. Toplantı pp. 1-4, U.N. Doc. S/PV.1347 (1967)

²⁹ "Admission on Attack" Times (Londra), 8 Temmuz 1967

³⁰ Le general Rabin, ne pense pas que Nasser voulaît la guerre," Le Monde, 29 Şubat 1968

³¹ 4 Temmuz 1967 tarihli ve 2253 (ES-V) numaralı karar ile 14 Temmuz 1967 tarihli ve 2254 (ES-V) sayılı karar

³² BM Güvenlik Konseyi 242 sayılı kararı, 22 Kasım 1967

³³ BM Güvenlik Konseyi 252 sayılı kararı, 21 Mayıs 1968

³⁴ BM Güvenlik Konseyi 452 sayılı kararı, 20 Temmuz 1979

³⁵ BM Güvenlik Konseyi 465 sayılı kararı, 1 Mart 1980

kararları mevcuttur. Tüm bu kararlarda, İsrail uluslararası hukuka göre Doğu Kudüs'te gayrimeşru bir işgalci güç olarak nitelenmiştir.

Güvenlik Konseyi ve Genel Kurul'un tüm bu kararlarına rağmen, Doğu Kudüs'ün statüsünü dönüştürmek için sahadaki adımlarını hızlandıran³⁷ ve aynı 1948'de olduğu gibi 1967 sonrasında da Arap nüfusunu bölgeden çıkmaya zorlayarak ve yeni yerleşimler inşa ederek³⁸ demografik değişimi gözeten politikalar yürüten İsrail, 1980 yılında ise Kudüs'ü İsrail'in bölünmez ve daimi başkenti ilân eden yasayı³⁹ çıkarmıştır. Hatta Güvenlik Konseyi'nin Temmuz 1980'de Knesset'ten geçen yasa öncesinde aldığı 465⁴⁰ ve 476⁴¹ sayılı kararlarda İsrail'in Kudüs'ün statüsünü değiştirici adımlardan uzak durması tekrar tekrar vurgulanmış olsa da İsrail kendisi için bağlayıcı olan bu kararlara uymayarak bu yasayı çıkarmıştır. Dolayısıyla, söz konusu yasa, Güvenlik Konseyi kararlarına ve uluslararası hukuka aykırıdır. Nitekim Güvenlik Konseyi bu yasanın geçmesinden sonra 1980 yılında üçüncü kez İsrail'e yönelik karar almış (478 sayılı karar⁴²) ve İsrail tarafından başkent ilânı da dâhil olmak üzere Kudüs'ün statüsünü değiştiren tüm eylemlerin geçersiz olduğunu, tüm diğer devletlerin Kudüs'te açtıkları dış temsilcilikleri geri çekmeleri gerektiğini, ayrıca İsrail'in Kudüs'ü başkent ilânının Dördüncü Cenevre Sözleşmesi'ndeki işgalci güç hükümlerinde de aykırı olduğunu vurgulamıştır. Ancak ne bu kararlar ne de daha sonra 90'lı veya 2000'li yıllarda alınan benzer doğrultudaki Güvenlik Konseyi ve Genel Kurul kararları İsrail'in faaliyetlerinin durdurulmasını sağlayabilmiştir. Tüm bu süreçte, İsrail, kendi resmi görüşlerini, İsrail'in Kudüs'te işgalci güç olmayıp buranın İsrail'in egemenliği altında olduğu ve BM kurullarını bu konuda yetkisiz görme üzerine inşa etmiştir.⁴³ Daha önce kendisine referans verdiğimiz Lauterpacht⁴⁴ veya Yehuda Zvi Blum⁴⁵ gibi uluslararası hukukçular da bu tezi savunmuşlardır.

Sonuç olarak, uluslararası toplum son dönemlerde ABD yönetiminin ve onu takiben Guetamala gibi bir dizi devletin Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak tanıyıp burada büyükelçilik-

³⁶ BM Güvenlik Konseyi 476 sayılı kararı, 30 Haziran 1980

³⁷ Örnek için bkz.: Ruidi and Maches v. Military Court of Hebron Davası

³⁸ Sarah Graham-Brown, "The Economic Consequences of the Occupation," **Israel Over Palestine**, s.205

³⁹ Basic Law: Jerusalem, Capital of Israel, https://www.knesset.gov.il/laws/special/eng/basic10_eng.htm

⁴⁰ BM Güvenlik Konseyi 465 sayılı kararı, 1 Mart 1980

⁴¹ BM Güvenlik Konseyi 476 sayılı kararı, 30 Haziran 1980

⁴² BM Güvenlik Konseyi 478 sayılı kararı, 20 Ağustos 1980

⁴³ "Report Submitted to the Security Council by the Secretary-General in Accordance with Resolution 672", U.N. Doc. S/21919 (1990), AI-Fajr Jerusalem Palestinian Weekly'de yeniden basılmıştır, 2 Kasım 1990, s.8

⁴⁴ Lauterpacht, s.46-48

⁴⁵ Yehuda Zvi Blum, "The Missing Reversioner: Reflections on the Status of Judea and Samaria", 1968, s.279

ler açması⁴⁶ hadiseleri bir kenara bırakılırsa, uluslararası toplum Doğu Kudüs'ün İsrail'in uluslararası hukuka aykırı işgali altında olduğu hususunda hemfikir gözükmektedir. Yukarıda bahsettiğimiz sayısız Güvenlik Konseyi ve Genel Kurul kararı yahut AB gibi önemli bir aktörün tutumunu yansıtan Venedik Deklarasyonu⁴⁷ da bunu tasdik etmektedir. Devletler arası ihtilaflar hususunda en yetkili uluslararası yargı organı olan Uluslararası Adalet Divanı da 2004 yılında İsrail'in Kudüs'te inşa ettiği duvara yönelik verdiği danışma görüşünde, Doğu Kudüs'ten "işgal altındaki Filistin toprağı" olarak bahsetmiş ve İsrail'in Kudüs'te gerçekleştirdiği tüm demografik değişimleri hukuk dışı bulmuştur.⁴⁸

En güncel örnek olarak, ABD'nin çekimser kalması sayesinde 2016 yılının sonunda aldığı 2334 sayılı kararla⁴⁹ Güvenlik Konseyi çok yakın bir tarihte bir kez daha İsrail'in Doğu Kudüs'teki işgalci pozisyonunun altını çizmiş ve Genel Kurul da 21 Aralık 2017 tarihinde aldığı "Kudüs'ün statüsüne dair karar"⁵⁰ ile uluslararası toplumun büyük bir çoğunlukla İsrail'in Doğu Kudüs'teki gayrimeşru işgalci statüsünü kınadığını göstermiştir.

Son bir kırılma noktası olarak 1993 Oslo İlkeler Deklarasyonu'nu ele almak mümkündür. Ancak 1996'da başlayan müzakerelerin İsrail'in saldırgan tavırlar sergilemesinden ötürü asla başarıya ulaşamaması ve nihai olarak Doğu Kudüs'e dair tarafların resmi pozisyonlarını değiştirdiğini söyleyebilecek herhangi bir gelişmenin olmaması, bu deklarasyonu değerlendirme dışı bırakmayı daha makul hâle getirmektedir.

Sonuç

Kudüs'ün uluslararası hukuktaki statüsüne dair detaylı incelemelerimiz göstermektedir ki İsrail'in hem Batı Kudüs'teki hem de Doğu Kudüs'teki fiili varlığı uluslararası hukuka aykırıdır ve İsrail'in egemenlik iddiaları hukuken geçersizdir. Buradan hareketle ve uluslararası hukuk çerçevesinde yapılabilecek öneriler şu şekildedir:

1. İsrail'in Doğu Kudüs'teki gayrimeşru işgalci bir güç olduğu hususunda geniş bir konsensüs mevcuttur. BM Güvenlik Konseyi ve Genel Kurulu kararlarına da yansıyan bu konsensüsü korumak oldukça önemlidir.

⁴⁶ "US Presidential Document 9683: Recognizing Jerusalem as the Capital of the State of Israel and Relocating the United States Embassy to Israel to Jerusalem," 6 Aralık 2017, <https://www.gpo.gov/fdsys/pkg/FR-2017-12-11/pdf/2017-26832.pdf#page=1>

⁴⁷ "Venice Declaration on the Middle East and the Note of the German Ambassador of 1999" (paragraf 29, 41)

⁴⁸ Uluslararası Adalet Divanının İşgal Altındaki Filistin Topraklarında Duvar İnşasının Hukuki Sonuçları Konusundaki Danışma Görüşü, paragraf 78

⁴⁹ BM Güvenlik Konseyi 2334 sayılı kararı, 23 Aralık 2016

⁵⁰ 128'e karşı 9 oyla alınan BM Genel Kurul kararı: A/ES-10/L.22

2. Ancak Doğu Kudüs'e odaklanılmasının, Batı Kudüs'teki uluslararası hukuka aykırı durumun göz ardı edilmesine sebep olması da dikkat çekici bir sorundur. Bu sorunun daha da derinleşmemesi için elden gelen tüm imkânlarla Batı Kudüs'ün statüsüne dair hukuki olguların hatırlatılması, meşruiyet zeminini diri tutmak için önemlidir.
3. İsrail'in Kudüs'ü tek taraflı olarak başkent ilân etmesi uluslararası hukuka aykırıdır. Bu uluslararası hukuka aykırı durumu tanımamak ve diğer devletlerin tanımaması için tüm diplomatik imkânları kullanmak önem arz etmektedir.
4. Ayrıca, İsrail'in tavrına karşılık olarak Kudüs'ü, sadece Doğu Kudüs'ü değil, bağımsız Filistin'in başkenti olarak tanımak da önemli bir sembolik adım olacaktır.
5. Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak tanıyan devletlerin "uluslararası hukuka aykırı durumu tanımama" sorumluluğunu ihlâl ettiğini ortaya koyan yayınlar yapılmalı ve bu yönde güçlü bir kamuoyu oluşturulmalıdır.
6. Uluslararası hukuk çerçevesinde gündeme alınabilecek bir diğer husus da yaptırımlardır. Güvelik Konseyi'nden yakın bir gelecekte İsrail'e karşı bir yaptırım kararı çıkması neredeyse imkânsız gözükse de Filistin meselesini sahiplenen bölge devletlerinin İsrail'e karşı tek taraflı olarak ve ortak bir strateji dâhilinde yaptırımlar devreye sokması etki doğurabilecektir. Elbette böyle bir iradenin varlığı şüpheli olsa da etkili bir yaptırım stratejisi kimi Avrupa devletlerinden de destek bulabilir.